

הנביא מלאכי - הכנה לגלות וציפייה להתגלות

ספר מלאכי ממוקם כספר האחרון של נביאי ישראל והספר האחרון בקטגוריית "נביאים" בתנ"ך. לפני מלאכי נמצאים הנביאים חגי וזכריה, שמדברים על כמה עניינים שמקדימים את ביאת הנביא מלאכי:

הנביא חגי - עיקרו של הספר הוא דחיפת ועידוד העם לבנות ולייסד את בית המקדש השני למרות הקשיים שהיו, כי "גְדוֹל יְהוָה כְּבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה הָאֲחֵרוֹן מִן הָרִאשׁוֹן אֲמַר ה' צְבָאוֹת וּבְמִקוֹם הַזֶּה אֶתֵּן שְׁלוֹם נְאֻם ה' צְבָאוֹת"¹. חגי בא להגיד [בין היתר] שלמרות הקשיים עדיף לא להיות

ספונים בביתים אלא להתאמץ ולאט לאט להגיע אל ייסוד היכל ה' והגאולה - "וְעַתָּה שִׁימוּ-נָא לְבַבְכֶּם מִן-הַיּוֹם הַזֶּה וְמַעַלְה מִטֶּרֶם שׁוּם-אֶבֶן אֶל-אֶבֶן בְּהִיכַל ה'".² צריך לשים "אבן אל אבן", מדרגה לאחר מדרגה להתקדם עד לסיום הבניה. כמו כן, הוא קורא לעם לנסות להשתדל לקדם את הגאולה גם במובן הפיזי בעזרת "השתדלות".

הנביא זכריה - הנביא זכריה [בפרק א], מתחיל בתוכחה ומוסר בקשר לנביאים הקודמים שהעם לא הקשיב להם. זכריה אומר לעם לא להיות עם קשה עורף ולשמוע תוכחה ומוסר: "אֶל-תִּהְיוּ כָאֲבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר קָרְאוּ-אֵלֵיהֶם הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים לֵאמֹר כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת שׁוּבוּ נָא מִדְּרָכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם הָרָעִים וְלֹא שְׁמַעוּ וְלֹא-הִקְשִׁיבוּ אֵלַי נְאֻם-ה': אֲבֹתֵיכֶם אִי-הֵם וְהַנְּבִיאִים הַלְעוֹלָם יִחְיוּ(?)".³ לאחר מכן ממשיך הנביא (בין יתר הנבואות) בעניין הצומות שנקבעו לזכר החורבן. לשאלת העם האם להמשיך לצום (בגלל שנבנה המקדש), זכריה משיב בשם ה' שמנהג הצומות זו מסורת בני האדם, אך מה שהקב"ה באמת רוצה ודורש מכל אדם ואדם הוא "מִשְׁפָּט אֶמֶת שְׁפִטוּ וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עֲשׂוּ אִישׁ אֶת-אֶחָיו: וְאַל־מָנְה וְיִתּוֹם גֵּר וְעַנִּי אֶל-תַּעֲשֻׁקוּ וְרַעַת אִישׁ אֶחָיו אֶל-תִּחַשְׁבוּ בְּלִבְבְּכֶם"⁴. עקרונות אלו נפלו וגרמו לחורבן, ובעקבות תקומת הערכים האלו תבוא הגאולה. עד היום רכיבים מנבואות זכריה נשארו חקוקים בלב האומה כחלק מהציפייה לגאולה ולהשלמת חזון הנביאים. למשל, מנורת הזהב וענפי הזית שכיום משמשים כסמל למדינת ישראל שהם לקוחים מתוך נבואותיו של זכריה.

לאחר שני נביאים אלו מגיע הנביא מלאכי. בניגוד למראות זכריה שאינם ברורים ולא מובן מאליו מה הם באים להגיד, מלאכי בא להעביר מסרים ברורים לעם ישראל מאת ה' [אבל לא מפרט מתי בדיוק הדברים יקרו]. דברי מלאכי הם מיוחדים לעם ישראל, ככתוב "מִשָּׂא דְבַר ה' אֶל-יִשְׂרָאֵל בְּיַד מְלָאכִי"⁵. התקופות הבאות בחיי האומה יהיו לא פשוטות ואף מאתגרות כמו שכתוב בדניאל (שהיה בערך באותו הזמן של מלאכי)⁶: "וּבָאתִי לְהַבְיִיחַ אֶת אֲשֶׁר-יִקְרָה לְעַמִּי בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים - כִּי-עוֹד חֲזוֹן לַיָּמִים"⁷. עד שהגאולה תבוא יש לשמור על מסורת המצוות שנאמרה למשה מסיני, להגדיל תורה ולהאדירה. אחת ההוכחות לכך שאלו מסרים נצרכים וקשורים לצרות היא שרוב מסרי הנביא מנהלים על ידי דו שיח בינו לבין העם, מה שמוכיח את

¹ חגי, ב, ט

² שם, ב, טו

³ זכריה, א', ה'

⁴ זכריה ז', ט"ו

⁵ מלאכי, א, א

⁶ "ברוך בן נריה ושריה בן מעשיה ודניאל ומרדכי בלשן וחגי זכריה ומלאכי כולן נתנבאו בשנת שנים לדריוש" (מגילה דף ט"ו עמוד א)

⁷ דניאל י', י"ד

צורך דרישת דבר ה' באותם הימים גם אם בית המקדש עומד על תילו. [על פי ההיסטוריה, ישראל לא היו בשלטון עצמאי ברוב זמן בית המקדש השני והתלאות והצרות של עם ישראל רק התגברו- בימי בית שני יש את ממלכת פרס וגזירת המן, הקושי בשיקום ירושלים, ממלכת יוון עם הגזירות נגד דת היהודים עד לחלק הכי גרוע- חורבן בית שני על ידי הרומאים.]. התגברות זו של הצרות גורמת לעם לרצות ולדרוש את דבר ה' בענייני נחמות- כמו שאתם וודאי הייתם סקרנים בתחילת הקורונה לדעת איך זה יגמר כך גם העם סקרן איך יגמר מה שעובר עליו. כדברי הנביא עמוס על הזמן שלפני הגאולה "הֲנֵה יָמִים בָּאִים נְאֻם אֲדֹנָי ה' וְהִשְׁלַחְתִּי רֶעֶב בְּאֶרֶץ לֹא-רָעֵב לֶלֶחֶם וְלֹא-צָמָא לַמַּיִם כִּי אִם-לְשֹׁמֵעַ אֶת דְּבָרִי ה'".⁸ רד"ק בפירושו לפסוק מסביר: "בארץ ישראל שיהיה להם זה הרעב וזה הצמא כמו האדם הרעב שמשוטט לבקש לחם וכמו האדם הצמא שהוא מחפש למצא מים כן ישוטטו ישראל אחר שתפסק הנבואה לבקש דבר ה' שהוא הנבואה ולא ימצאו וזה כל ימי בית שני וכל ימי זה הגלות:"⁹

פרק א-

הנביא פותח בפסוק שמאוד נצרך, ואולי הכי חשוב, לגלות ולתלאות שבדרך - "אֶהְבֵּתִי אֶתְכֶם אָמַר ה'".¹⁰ והעם שואל בחזרה "בְּמָה אֶהְבֵּתֶנּוּ", כלומר- באיזה אופן זה מתבטא, או איך זה בא לידי ביטוי בשטח. הקב"ה משיב ביד מלאכי "הֲלוֹא-אֶח עָשׂוּ לִיעֲקֹב נְאֻם-ה' וְאֶהֱבֵ אֶת-יַעֲקֹב", ואחר כך הנביא אומר ומנבא "וְאֶת-עָשׂוּ שְׂנֵאתִי וְאֲשִׁים אֶת-הָרִיו שְׂמָמָה וְאֶת-נַחֲלָתוֹ לְתִנּוֹת מִדְבָּר". גם אם הם ינסו לשקם את נחלתם הם לא יצליחו- "כִּי-תֹאמְרוּ אָדָם רָשָׁשׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֲרֻבוֹת כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וְאֲנִי אֶהְרֹס וְקִרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רְשָׁעָה וְהָעָם אֲשֶׁר-זָעַם ה' עַד-עוֹלָם". נראה שנבואה זו מתייחסת לעתיד לבוא, כמו שמתבטא בפסוק הבא אחריו "וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ יִגְדֹּל ה' מַעַל לְגְבוּל יִשְׂרָאֵל". המילה בפסוק "יגדל" מזכירה את הפסוקים בתהילים "אֲזַ יִמְלֹא שְׁחֹק פִּינוּ וְלִשְׁוֹנוֹ רָנָה אֲזַ יֹאמְרוּ בְּגוֹיִם הַגְדִּיל ה' לַעֲשׂוֹת עִם-אֱלֹהֵי הַגְדִּיל ה' לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הֵינּוּ שְׂמֵחִים"¹¹. אם חוזרים למילים הראשונות של הנביא "אֶהְבֵּתִי אֶתְכֶם אָמַר ה'", שמדברות על שמירת הברית והחסד עם ישראל- גם ברגעים הקשים הקב"ה עדיין אהב והיה עם ישראל. אפשר לקשר זאת לפרשת בחוקות¹² "וְזָכַרְתִּי אֶת-בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאֶף אֶת-בְּרִיתִי יִצְחָק וְאֶף אֶת-בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֲזָכֹר וְהָאֶרֶץ אֲזָכֹר: וְהָאֶרֶץ תַּעֲזֹב מֵהֶם וְתִרְץ אֶת-שִׁבְתֵּיהָ בְּהִשְׁמָה מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ אֶת-עֹנֶם יַעַן וּבִיַּעַן בְּמִשְׁפָּטִי מֵאִסּוּ וְאֶת-חֻקֵּי גְעֻלָּה נִפְשָׁם: וְאֶף-גַּם-זֹאת בְּהִיּוֹתָם בְּאֶרֶץ אֲבִיהֶם לֹא-מֵאֲסָתִים וְלֹא-גְעֻלָּתִים לְכַלֹּתָם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם: וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רָאשֵׁינִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי-אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הֵינּוּ שְׂמֵחִים" - "וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ יִגְדֹּל ה' מַעַל לְגְבוּל יִשְׂרָאֵל" - ומי שירצה יקשר זאת לקום המדינה ב-1948 שקרתה מספר שנים בודדות לאחר השואה.

הנביא ממשיך ואומר "בֵּן יִכְבֹּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו וְאִם-אָב אֲנִי אִיהָ כְּבוֹדִי וְאִם-אֲדֹנִים אֲנִי אִיהָ מוֹרָאִי אָמַר ה' צְבָאוֹת לָכֶם הַכֹּהֲנִים בּוֹזִי שְׁמִי וְאַמְרָתֶם בְּמָה בְּזִינוּ אֶת-שְׁמִי". מתואר כאן שמגישים לחם מגואל (מלוכלך, טמא) על המזבח ומקריבים קורבנות עם מום ויש זלזול

⁸ עמוס, ח', י"א

⁹ רד"ק על עמוס ח', י"א

¹⁰ מלאכי, א', ב'. הפסוקים בהמשך הפסקה שלא מובא להם מקור אחר הם ממלאכי א', ב'-ה'.

¹¹ תהילים קכ"ו, ב'-ג'

¹² ומי שרוצה רצוי לעיין בפסוקים שמוזכרים לפני הפסוקים שמוצגים כעת

¹³ ויקרא כו, מב- מה

בעבודת המקדש. הלוואי ומישהו היה מוחה על כך "ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי חנם". גם לפחה (מושל איזורי) של אזורים ביהודה מגישים מנחה יותר מכובדת. "אין לי חפץ בכם אמר ה' צבאות ומנחה לא ארצה מידכם: כי ממזרח-שמש ועד-מבוא גדול שמי בגוים ובכל-מקום מקטר מגש לשמי ומנחה טהורה כי-גדול שמי בגוים אמר ה' צבאות: ואתם מחללים אותו באמרכם שלחן אדני מגאל הוא וניבו נבזה אכלו: ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו אמר ה' צבאות והבאתם גזול ואת-הפסח ואת-החולה והבאתם את-המנחה הארצה אותה מידכם אמר ה': וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונדר וזבח משחת לאדני כי מלך גדול אני אמר ה' צבאות ושמי נורא בגוים"¹⁴ - בכל העולם בקרב הגויים מוקטרים לה' מנחות וקורבנות יותר טובים. ייתכן ומלאכי גם רומז כאן (כפי שעוד נראה בהמשך) על תחילת הידרדרות ההנהגה בכהונה-כידוע, היו הרבה שחיתויות בין כהנים, כפי שכתוב במסכת יומא- "אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב (משלי י כז) יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצקנה? יראת ה' תוסיף ימים - זה מקדש ראשון שעמד ארבע מאות ועשר שנים ולא שמשו בו אלא י"ח כהנים גדולים; ושנות רשעים תקצקנה קרי תקצקנה לצורך הדרוש - זה מקדש שני שעמד ד' מאות ועשרים שנה ושמשו בו יותר משלש מאות כהנים; צא מהם ארבעים שנה ששמש שמעון הצדיק, ושמונים ששמש יוחנן כהן גדול, עשר ששמש ישמעאל בן פאבי - ואמרי לה י"א ששמש רבי אלעזר בן חרסום, מכאן ואילך צא וחשוב כל אחד ואחד לא הוציא שנתו".¹⁵

במצב כזה של שחיתות, הקרבנות במילא אינם רצויים, כפי שכתוב "למה-לי רב-זבחיכם יאמר ה' שבעתי עלות אילים וחלב מריאים ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי.....ובפרשכם כפיתם אעלים עיני מכם גם כי-תרבו תפלה אינני שמע ידכם דמים מלאו: רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע"¹⁶

המצב שמלאכי מתאר עומד בניגוד למצב הרצוי של "ממלכת כהנים וגוי קדוש"¹⁶. אפשר לדרוש מהפסוק "ואתם תהיו-לי ממלכת כהנים וגוי קדוש"¹⁷ שכמו שבתוך ישראל הכהנים משבט לוי התמנו להיות "הבכירים" מהבחינה הדתית-רוחנית כך עם ישראל מבין אומות העולם נהיו 'ממלכת כהנים' והעם הנבחר ולכן מצופה ממנו לשמש דוגמה ולהיות גוי קדוש. גם בתור מסר פרטי לכל אדם יהודי וגם כמסר לעם ככלל- מצופה מאיתנו לעבוד את ה' יתברך בשמחה מכל הלב, ומתוך כך שגם מקדשים את הרכוש (כמו שמקריבים קורבן מהבכירים והמטופחים ביותר), את גמילות החסדים ואת המצוות התלויות בגוף יהיה אפשר להיות 'ממלכת כהנים וגוי קדוש' ולהיבדל משאר העמים. באחרית הימים אומות העולם ישאו את עיניהם אל ירושלים ויעלו לשם בחג הסוכות¹⁸ וכבודו של ה' יוצג ויתבטא ע"י עם ישראל בדרכי התנהגות וההתנהלות שלהם- "והיה באחרית הימים יהיה הר בית-ה' נכון בראש ההרים ונשא הוא מגבעות ונהרו עליו עמים: והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אל-הר-ה' ואל-בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו כי מציון תצא תורה ודבר-ה' מירושלם"¹⁹ (מיכה ד, א-ב). עם ישראל יהיה כממלכת כהנים (לוויים) בעיני העולם.

פרק ב

¹⁴ שם, יא-יד

¹⁵ תלמוד בבלי מסכת יומא דף ט' עמוד א'

¹⁶ ישעיהו א', י"א-ט"ז

¹⁷ שמות, יט, ו

¹⁸ "והיה כל הנוטר מכל הגוים הבאים על ירושלם ועלו מדי שנה בשנה להשתחוות למלך ה'

צב-אות ולחג את חג הסוכות" (זכריה יד, טז)

¹⁹ מיכה ד', א-ב'

מלאכי ממשיך לדבר על כך שהכהנים הלויים מבזים את שמו ואם לא ישמרו מצוות ולא ילכו בדרכים ישרות המצב לא יוסיף להיות טוב. "אם-לא תִשְׁמְעוּ וְאִם-לֹא תִשְׁמְעוּ עַל-לֵב לְתֵת כְּבוֹד לְשְׁמִי אָמַר ה' צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי בְכֶם אֶת-הַמַּאֲרָה וְאֲרוּתִי אֶת-בְּרֻכּוֹתֵיכֶם וְגַם אֲרוּתִיהָ כִּי אֵינְכֶם שְׂמִים עַל-לֵב: הִנְנִי גֹעַר לָכֶם אֶת-הַזֶּרַע וְזִרְתִּי פָרֶשׁ עַל-פְּנֵיכֶם פָּרֶשׁ חֲגִיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֵלָיו"²⁰. מלאכי ממשיך ואומר על קדושת ומעלת הכהנים והלויים המשרתים במקדש בהיכל ה' ועל ההידרדרות המוסרית שלהם. "בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשְׁלוֹם וְאֶתְנֶם-לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נָחַת הוּא: תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעוֹלָה לֹא-נִמְצָא בְּשִׁפְתָיו בְּשִׁלּוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הָשִׁיב מִעוֹן: כִּי-שִׁפְתִּי כֵהֵן יִשְׁמְרוּ-דַּעַת וְתוֹרָה יִבְקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מִלֶּאֱךָ ה' צְבָאוֹת הוּא: וְאֶתֶם סִרְתֶּם מִן-הַדֶּרֶךְ הַכְּשִׁלְתֶּם רַבִּים בְּתוֹרָה שִׁחַתְתֶּם בְּרִית הַלְוִי אָמַר ה' צְבָאוֹת"²¹. מאותו עניין הלויים מובדלים בכל מיני מובנים משאר שבטי ישראל כך עם ישראל מובדל מאומות העולם בכל מיני דברים. בזה אפשר לראות אולי מעין רמז לפרשת תוכחה קטנה גם לכל עם ישראל, שאם תעשו טוב יהיה טוב ואם תקשיבו למצוות ה' יהיה רק טוב- ולהפך.

בחלקו השני של פרק ב הנביא מדבר על ענייני ההתבוללות ונשיאת נשים זרות ועל-"כִּסּוֹת דְּמָעָה אֶת-מַזְבַּח ה' בְּכִי וְאֲנָקָה מֵאֵין עוֹד פְּנוֹת אֶל-הַמִּנְחָה וְלִקְחַת רֶצוֹן מִיָּדְכֶם"²². הנשים היהודיות נעזבו והמזבח מכוסה בדמעות שלהן. זה גם כפשוטו וכן גם משל בו נאמר על עם ישראל שעזב את אלוהיו. מלאכי אומר לא לעזוב את הקב"ה- "וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחְכֶם וּבְאִשְׁת נְעוּרֵיכָם אֶל-יָבֶגֶד"²³. הנמשל זה שאשת נעוריו היא ה'." ²⁴

הכתוב מדבר על דרך הפשט שלא תהיה התבוללות ונשיאת נשים נוכריות בעם ישראל וגם על כך שעל כל אדם לא להתבולל, לשמור נאמנות לה' ולשמור על המיוחדות של העם היהודי. אנשי שיבת ציון בטח שמעו מאבותם וסביהם על כל מיני עמים [ועמים חזקים] שנפגשו עם בבל או אשור וכעת אינם. במהלך ההסטוריה הרבה תרבויות ועמים התבוללו אחד בשני ונחרבו או איבדו זהותם- למשל תרבות בבל ותרבות יוון שהשתנו. רואים שמאז שבחורבן בית שני עם ישראל גלה מעל אדמתו והתפזר ברחבי העולם לא מעט ממלכות ואימפריות קמו ונפלו. לעומת זאת עם ישראל עם כל גזרות השמד והפרעות שהגוים עשו לו עדיין חי וקיים, שמר ושומר על זהותו במשך אלפי שנים והולך מחיל אל חיל ובסוף "יִרְאֶה אֶל-אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן"²⁵

פרק ג.

הפרק הקודם מסתיים בפסוק "הוֹגַעְתֶּם ה' בְּדִבְרֵיכֶם וְאִמַּרְתֶּם בְּמֶה הוֹגַעְנוּ בְּאֶמְרָכֶם כָּל-עֲשֵׂה רָע טוֹב בְּעֵינֵי ה' וְבָהֶם הוּא חֹפֵץ אוֹ אֵיהֶם אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט"²⁶. הפסוק הזה מדבר על כך שדווקא הרשעים נראים הצדיקים והטובים כי הם מצליחים וטוב להם, ואילו הצדיקים סובלים. נושא זה תופס הרבה תשומת לב במהלך הפרק.

יבוא יום ויהיה משפט מרוכז ולעושים טוב יגיע טוב ולעושים רע יעשה רע.

²⁰ מלאכי ב', ב'-ג'

²¹ שם, ה'-ח'

²² שם י"ג

²³ שם, ט"ו

²⁴ בדומה למה שנאמר בהושע פרק א'

²⁵ תהילים פ"ד, ח'

²⁶ מלאכי ב', י"ז

"הנני שלח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאם יבוא אל-היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר ה' צבאות: ומי מכלל את-יום בואו ומי העמד בהראותו כי-הוא כאש מצרף וכברית מכבסים: וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את-בני-לוי²⁷ וזקק אתם כזהב וכסף והיו לה' מגישי מנחה בצדקה"²⁸. ישראל יעשו תשובה ובעקבות כך "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמנית". גם יגיע המשפט- "וקרבת אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר ובעשקי שכר-שכיר אלמנה ויתום ומטי-גר ולא יראוני אמר ה' צבאות". שאלת המשפט והצדק עמדה לדיון פעמים רבות ביהדות לאורך הגלות גם כשאלה של העם ככלל- למה להמשיך לשמור על התורה והמצוות אם אנחנו רק סובלים? אך צריך לדעת שהמשפט יעשה בעיתו ובזמנו. על כך הורחב רבות במקורות היהודיים, כמו שאמרו חז"ל במסכת אבות:

"ידע, מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא"²⁹

השכר של הצדיקים בסופו של דבר יגיע, גם אם לא ברגע זה אז אחר כך, ומשפט בין רשעים לצדיקים יעשה ויתקיים במוקדם או במאוחר.

ה' משיב: "למימי אבותיכם סרתם מחקי ולא שמרתם- שובו אלי ואשובה אליכם אמר ה' צבאות ואמרתם- במה נשוב?"³⁰. ה' אומר ששישמו דגש בעניין המעשרות והתרומות, שהם לא מספקים ללוויים והכהנים. הקב"ה אומר שאם יקיימו את הדברים האלו יהיה טוב והוא אפילו אומר שיבחנו אותו אם זה קורה או לא בזמן שהם מקיימים את זה (למרות שאסור לנסות את ה', אך בעניין זה הוא אומר שכן)- "הביאו את-כל-המעשר אל-בית האוצר והי טרף בביתי ובחונני נא בזאת אמר ה' צבאות אם-לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד-בלי-די: וגערת לי לכם באכל ולא-ישחת לכם את-פרי האדמה ולא-תשפל לכם הגפן בשדה אמר ה' צבאות: ואשרו אתכם כל-הגוים כי-תהיו אתם ארץ חפץ אמר ה' צבאות"³¹.

אפשר להגיד שמלאכי רומז כאן באמצעות התרומות שמופרשות ללוויים, לכהנים ולעניים על ערבות הדדית ואחדות שבזמן שיש אחדות וערבות הדדית בין העם הדברים יכולים לפרוח ולצמוח ועל כך שהם צריכים להיות באחדות. בתנא דבי אליהו רבה מובא "כך אמר להם הקב"ה לישראל, בני אהובי, כלום חסרתי דבר שאבקש מכם, ומה אני מבקש מכם אלא שתהיו אוהבין זה את זה, ותהיו מכבדין זה את זה, ותהיו יראים זה מזה"³².

מתקיים דו שיח נוסף בין העם לה' דרך מלאכי ובו הצדיקים והאנשים ששומרים תורה ומצוות טוענים "שוא עבד אלהים ומה-בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני ה' צבאות: ועתה אנחנו מאשרים ידים גם-נבנו עשי רשעה גם בחנו אלהים וימלטו"³³ כלומר- אנחנו סתם מתאמצים לעבוד את ה' כי בסוף רואים שהרשעים הם אלה שמצליחים והמצוות מגבילות אותנו, אז מה הטעם? ובהמשך כתוב- "אז נדברו יראי ה' איש אל-רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחשבי שמו"³⁰

²⁷ [לפי דעתי נראה שיש כאן רמיזה לכל בית ישראל ולא רק לבני לוי]

²⁸ שם, ג', א'-ו'.

²⁹ מסכת אבות ב', ט"ז

³⁰ מלאכי ג', ז'

³¹ שם, י'-י"ב

³² תנא דבי אליהו רבא פרק כ"ח

³³ מלאכי ג', י"ד-ט"ז

האנשים יראי ה' שדיברו ביניהם את הדברים שנאמרו לעיל לא ידעו (או אולי שכחו) שכל מעשיהם בספר נכתבים ובסוף יגיע זמן קבלת השכר, כמו שאומרת המשנה באבות (ב, א):

"רַבִּי אֹמֵר: [...] וְהִסְתַּכַּל בְּשִׁלְשָׁה דְּבָרִים, וְאִי אֶתָּה בָּא לְיָדִי עֲבֵרָה: דַּע מֶה לְמַעַלָּה מִמֶּךָ, עֵין רוּחָה וְאַזְנִן שׁוֹמְעֶת, וְכָל מַעֲשֶׂיךָ בְּסֶפֶר נִכְתָּבִין:"

המשנה (בדומה לנביא) אומרת שהמעשים של כל אדם ואדם נכתבים לפני בורא עולם וכשיגיע זמן המשפט (בין בראש השנה ויום הכיפורים או אחרי שבן אדם נפטר כשדנים אותו על מעשיו לאורך כל חייו או לעתיד לבוא) האדם יקבל גמול על מעשיו בין אם טוב ובין אם רע.

כמו כן מלאכי ממשיך ומדבר על היום שבו יהיה משפט עם התייחסות לצדיקים יראי ה' -

"וְהָיוּ לִי אָמֵר ה' צְבָאוֹת לַיּוֹם אֲשֶׁר אָנִי עֹשֶׂה סִגְלָה וְחִמְלָתִי עֲלֵיהֶם כְּאֲשֶׁר יַחְמַל אִישׁ עַל-בְּנוֹ הָעֶבֶד אֹתוֹ: וְשִׁבְתֶּם וְרֵאִיתֶם בֵּין צָדִיק לְרָשָׁע בֵּין עֶבֶד אֱלֹהִים לְאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוֹ: כִּי-הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בְּעֵר פְּתוּחַ וְהָיוּ כָל-צָדִיקִים וְכָל-עֹשֶׂה רָשָׁע קָשׁ וְלֹהֵט אֹתָם הַיּוֹם הַבֹּא אָמֵר ה' צְבָאוֹת אֲשֶׁר לֹא-יַעֲזֹב לָהֶם שָׂרֵשׁ וְעֵנֶף: וְזָרְחָה לָכֶם יְרֵאִי שְׁמִי שְׁמֵשׁ צִדְקָה וּמִרְפָּא בְּכִנְפֶיהָ וְיִצְאֲתָם וּפְשָׁתָם כְּעֹגְלֵי מִרְבֵּק: וְעֹסוֹתֶם רָשָׁעִים כִּי-יְהִיוּ אֶפֶר תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵיכֶם בַּיּוֹם אֲשֶׁר אָנִי עֹשֶׂה אָמֵר ה' צְבָאוֹת:"

הנביא מלאכי מסיים את ספרו ואת הנבואה בכלל בפסוקים הבאים שמסכמים את כל הנבואה ודבר ה' אל ישראל. הפסוקים אומרים לכם לא להתיימשך מן הפורענות והצרות הבאות על עם ישראל כי בסופו של דבר הישועה תגיע. פה הנביא עובר מההכנה לגלות לצפייה להתגלות - עד עכשיו הנביא דיבר על התוכחות והמוסר לעם דרך הדו שיח בינו לבין העם ע"פ דבר ה', וכעת הוא אומר להם שכל הדברים האלה יובילו אל הטוב ואל בוא אליהו³⁴:

"זָכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עֲבָדִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְּחֵרֵב עַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים: הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם ה' הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא: וְהָשִׁיב לִבְ-אֲבוֹת עַל-בְּנִים וְלִבְ בְּנִים עַל-אֲבוֹתָם פֶּן-אֲבֹא וְהִכִּיתִי אֶת-הָאָרֶץ חָרָם:"³⁵ כמו כן מלאכי הנביא מדבר כאן על היום והזמן בו ישראל ישובו לאביהם שבשמיים ותחודש הברית ביניהם לבין ה', כמו שאמר משה רבנו אדון הנביאים "בְּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם"³⁶. המצודת דוד מפרש -

"פֶּן אֲבֹא - רוצה לומר לזה אשלח את אליהו לפני בוא יום ה' כי פן כשאבוא אני ביום ההוא לשלם גמול ועדיין לא שבו אכה את כל יושבי הארץ בחרם ואבדון לכן אשלח מקודם את אליהו להשיב אותם אלי להיות נכונים לקבל הגמול הטוב:"

המצודת דוד מסביר שלפני שהקב"ה יעשה דין ומשפט בעולם הוא ישלח את אליהו לנסות להחזיר חלק מהאנשים למוטב (ובכלל את ישראל בתשובה), ואז אותם אנשים שיעשו תשובה לא יענשו.

שאלה שמתעוררת על הנביא מלאכי בתור הנביא האחרון שמעודד את העם להמשיך לקיים מצוות היא למה מלאכי לא מזכיר להם כלל את יציאת מצרים, בניגוד למשה רבינו שהזכיר הרבה פעמים את יציאת מצרים בקשר למצוות, למשל בפסוקים הבאים בשמות פרק יג -

³⁴ וייתכן ששלב הביניים שהוא התפר בין זה לזה היא הסוגיה הקודמת על מתן שכרן של

צדיקים

³⁵ מלאכי א', כ"ב-כ"ד

³⁶ דברים י"ד, א'

"וַיֹּדְבֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: קִדָּשׁ לִי כָל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זְכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים כִּי בַחֲזָק יָד הוֹצִיָא ה' אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חֵמֶץ: הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בַּחֲדָשׁ הָאֶבִיב: וְהָיָה כִּי יִבְיָאָה ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוֹסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְתֶת לְךָ אֶרֶץ זָבֶת חֶלֶב וְדָבָשׁ וְעַבְדְּתָה אֶת הָעַבְדָּה הַזֹּאת בַּחֲדָשׁ הַזֶּה: שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצֵּת וּבֵיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַה': מִצּוֹת יֵאָכֵל אֶת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חֵמֶץ וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שָׂאֵר בְּכָל גִּבְלָךְ: וְהַגְדַתְּ לַבִּנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעָבוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְצֵאתִי מִמִּצְרַיִם: וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ כִּי בְיָד חֲזָקָה הוֹצֵאָה ה' מִמִּצְרַיִם: וְשִׁמַּרְתָּ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֵדָה מִיָּמִים יְמִימָה: וְהָיָה כִּי יִבְיָאָה ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלַאֲבֹתֶיךָ וְנִתְּנָה לְךָ: וְהָעִבְרִית כָּל פֶּטֶר רֶחֶם לַה' וְכָל פֶּטֶר שֹׁגֵר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזִּכְרִים לַה': וְכָל פֶּטֶר חֹמֶר תִּפְדֶּה בָשָׂה וְאִם לֹא תִפְדֶּה וְעִרְפְּתוּ וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיָךְ תִּפְדֶּה: וְהָיָה כִּי־יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בַּחֲזָק יָד הוֹצִיָאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים: וַיְהִי כִי־הִקְשָׁה פְּרַעְיָה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהַרְגֵהוּ כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹבֵחַ לַה' כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם הַזִּכְרִים וְכָל־בְּכוֹר בְּנֵי אֶפְרָיִם: וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדְכָה וּלְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בַחֲזָק יָד הוֹצִיָאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם:³⁷

אפשר לתרץ את השאלה בצורה הבאה:

מטרתו של מלאכי (בין היתר) היא להכין את העם מהגלות אל ההתגלות של ה'. הוא בעצם מסכם את כל נבואות הנחמה של הנביאים בתמציתיות ומדבר על חידוש הברית לעתיד לבוא (כאמור בפסוקים האחרונים בספר).

כך מתרץ הכלי יקר (בראשית לה, י), שלעתיד לבוא יציאת מצרים תהיה טפלה ביחס לניסים שיהיו-

"ועל צד הרמז, יש מקום אתי לפרש שני שמותיו של יעקב על שם שני הגאולות יען כי מצינו לרבינו ז"ל (ברכות יב, ב:) לא שתעקר יציאת מצרים לגמרי אלא שזכירת נסי יציאת מצרים יהיו טפל, וזכרון נסים שלעתיד יהיו עיקר, וכן כאן אמרו (בראשית רבה עח ג) לא שיעקר שם יעקב לגמרי אלא יהיה טפל ושם ישראל עיקר, אם כן שניהם ענין אחד, וכן הוא אומר בגאולה אחרונה (ישעיה מ', ד) "והיה העקוב למישור". עקב נגזר מן שם יעקב, ומישור נגזר מן שם ישראל ישר אל, ולפי שנאמר (מיכה ז', טו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, שמע מינה (תסיק מזה) שניסים שלעתיד לא יהיו גדולים מן ניסי מצרים, ולמה יהיו ניסי מצרים טפל, אלא לפי שבגאולה של מצרים לא היה זכותם מספיק להוציאם ביד רמה והוצרכו לילך בעקבה ורמיה, כי אמרו "נלך לזבוח לה' אלהינו", וכל בורח הולך בחפזון, כמו שנאמר (שמות י"ב, יא) "ואכלתם אותו בחפזון", וגאולת בבל פשיטא שלא היתה גאולה שלימה כי אם פקידה בעלמא, וגם שם נאמר (ישעיה מ"ח, כ) "צאו מבבל ברחו מכשדים".

מטרתו של מלאכי להסב את פניהם של העם קדימה - אל הגאולה והישועה. מטרתו היא לא להזכיר להם את היום שבו הם התחילו להיווצר כעם אלא להגיד להם על היום שבו תבוא הגאולה.

בהקשר לכך אומר לנו הנביא מיכה כשתבוא הגאולה, הם יהיו אור לגויים "ויהיה הר בית ה' נכון בראש ההרים ונשא הוא מגבעות ונהרו עליו עמים: והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אֶל־הר

ה' וְאֶל־בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וַיֹּרְנוּ מִדְרָכָיו וַנִּלְכֶּה בְּאַרְחֻתָּיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבַר ה' מִירוּשָׁלַם:³⁸

עם ישראל יהיו אות ומופת לעיני כל העולם "וְעַתָּה נֶאֱסָפוּ עָלֶיךָ גוֹיִם רַבִּים הָאֹמְרִים תִּחְנַף וְתִחַז בְּצִיּוֹן עֵינֵינוּ"³⁹ "וְעַמָּךְ כָּלֵם צְדִיקִים לְעוֹלָם יִירָשׁוּ אֶרֶץ נֶצֶר מִטְעוּ [מִטְעִי] מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר"⁴⁰.

³⁸ מיכה ד', א'-ב'

³⁹ שם, י"א

⁴⁰ ישעיהו ס', כ"א